

ŽIVOT ŘEMESLNÍKŮ A DROBNÝCH OBCHODNÍKŮ¹ V UHERSKÉM HRADIŠTI NA PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ NA POZADÍ HOSPODÁŘSKÝCH ZMĚN

Jan Zapletal, Uherské Hradiště

Uzákoněním Obecního statutu města Uherské Hradiště a pozdějšími změnami volebního řádu a změnou hospodářské struktury, získávají živnostníci na přelomu 19. a 20. století nové postavení ve společnosti.

Záměrem studie je postihnout život živnostníků jako sociální skupiny, kterou spojuje vykonávání kvalifikovaných služeb v hospodářství města (maloobchod) a kvalifikovaná malovýroba (řemeslníci). Je tedy zaměřena na živnostníky, kteří měli majetek a většinou byli v pozici ekonomicky samostatných subjektů, což bylo vždy spojeno s určitým stupněm sociální prestiže, která plynula jednak z finanční samostatnosti a později i z odborné kvalifikace.

Podle typologie obyvatelstva českých zemích koncem 19. století² jsou zařazováni živnostníci, to jest řemeslníci malovýrobci, kapitalističtí malopodnikatelé, individuální malovýrobci a malí obchodníci do střední skupiny tzv. maloburžoazie (maloměšťanstvo - *Kleinstadtbürgertum*). Jejich velmi výraznou výhodou v boji s konkurencí představovalo vlastnictví nemovitosti, které stabilizovalo hospodářské a sociální postavení řemeslníka, zvyšovalo jeho možnost přijetí úvěru a dodávalo jeho postavení v rámci města na prestiži. Sociální postavení řemeslníka ve velkoměstě a malém venkovském městě se v tomto ohledu zřejmě příliš nelišilo.³

V Uherském Hradišti vládla v 2. polovině 19. století *purkmistrovská (radnická) strana* vedená Janem Protzkarem, jejíž jádro tvořila početná vrstva národnostně indiferentních měšťanů, mající své zájmy zejména v hospodářské oblasti.⁴ Město vykazovalo rysy stagnující lokality především složením obecního zastupitelstva, v němž dominovali představitelé starého středního stavu. Střetávaly se zde rozdílné zájmy zámožného měšťanstva a nespokojených řemeslníků, živnostníků a části inteligence. Střední a drobné vrstvy, které byly zatíženy novými daněmi, se snažily zúčastnit důležitých rozhodnutí městské samosprávy a podílet se na hospodářském rozmachu města.

Základním dokumentem ovlivňující zásadním způsobem fungování samosprávy v Uherském Hradišti od 2. poloviny 19. století až do vzniku Československé republiky se stal *Obecní statut královského města Uherské Hradiště z r. 1867*, pozměněný v dodatcích z let 1868, 1883, 1890, 1898 a 1899.⁵ Obecní statut byl pro vybraná města zvláštním privilegiem, lišícím se od obecního zřízení, a statuty jednotlivých měst se též lišily mezi sebou.⁶ Oproti Čechám byla moravská města statuty hojně obdařena - zvláštní statut mělo šest měst (Brno 1850, Olomouc 1866, Jihlava 1864, Znojmo 1867, Kroměříž 1870 a Uherské Hradiště 1867) - z mnoha důvodů, zvláště pak proto, aby byli Němci posíleni ve větších městech (krajských) a udrželi si značné pravomoci v samosprávě a tedy i větší vliv na politický a hospodářský rozvoj města.

Uherskohradištsí živnostníci a řemeslníci se v rámci emancipace středních společenských vrstev snažili uplatnit svůj rostoucí vliv i na chod města, a to prostřednictvím voleb. Ovšem díky statutu a volebnímu censu, který určoval váhu hlasů podle výše odvedených přímých daní, se až do konce 19. století v samosprávě prakticky neprosadili, jelikož rozhodující sociální a politickou skupinou ve městě byli vlastníci domů, tvořící měšťanskou vrstvu starousedlíků, a spřízněné rodiny. Z hlediska volebních předpisů tkví základní odlišnost statutu od běžných parametrů volebního zákona především v předepsané minimální daňové poplatnosti voličů pro jednotlivé volební kurie. Statut totiž záměrně stanovoval pro

drobné živnostníky téměř nepřekonatelnou laťku vysokých daňových odvodů I. a II. kurie. Pro první sbor se jednalo o 60 zlatých, pro druhý 20 zlatých a pro třetí 3 zlaté přímé státní daně. Podle volebního seznamu z roku 1877⁷ sledované skupiny, řemeslníci a obchodníci měli pod kontrolou jen poslední III. kurii, kde získali téměř šedesátiprocentní podíl ve voličstvu (110 tj. 52,4 % řemeslníků a živnostníků, 12 tj. 5,7 % obchodníků a 5 tj. 2,3 % občanů provozujících svobodná povolání), ve II. kurii jejich podíl nedosahoval ani 10 % (16 tj. 8,9 % obchodníků a pouze 2 řemeslníci – 1,1 %) a první volební sbor jim byl uzavřen úplně. Ani o šest let později - v roce 1883 - si oproti r. 1877 nijak zvlášť nepomohli. V r. 1893 živnostníci a obchodníci zcela ovládli III. kurii (62,7%), ve II. kurii posílili jen mírně (z 10 % v r. 1877 na 14,5 % v r. 1893) a v I. kurii získali řemeslníci a živnostníci 5,6% a obchodníci 12,4 %, což už dohromady není zanedbatelné procento. Naproti tomu významná část živnostníků a drobných obchodníků se na konci 19. století dostávala do oblasti ohrožené vyřazením z městského sboru voličů. V posledním sledovaném roce 1896 bezpečně ovládli nejpočetnější III. kurii s 384 voliči, zahrnující většinou řemeslníky, podomní prodejce, drobné obchodníky a drobné služební profese (např. holiči). Ve II. volební kurii už tvořili velkou skupinu obchodníci (33), následováni hostinskými (8). Dále zde nalézáme i 2 řezníky, 4 tesaře a stolaře, 2 kováře, 2 krejčí, 2 knihkupce, 1 knihtiskaře, hodináře, stavitele a pekaře.⁸ V Uherském Hradišti ze stanoveného volebního censu dokázali profitovat řemeslníci a obchodníci až v období let 1900–1918, kdy se v městském výboru vystříдалo 84 členů, z nichž bylo podle povolání živnostníků 34 (40,4%), obchodníků 11 (13,1 %), tři drobní podnikatelé (3,6 %) a dva továrníci (2,4 %).⁹

Ve zkoumaných letech¹⁰ se město jeví finančně stabilizované, ale musíme předpokládat, že i před více než sto lety se používaly účetní triky. I přes finanční problémy při budování městské infrastruktury, jež se projevily ve formě rostoucího obecního dluhu a stále se zvyšujících obecních přírůžek, se dařilo město modernizovat. Modernizace byla drahá, ale přestože si města musela na vybudování komunální infrastruktury (případně na odkoupení původně soukromých podniků) vypůjčit značné částky, řada komunálních podniků, nehledě na společenskou nutnost vybudování, byla i dobrou investicí a splácení půjček nezatěžovalo příliš městský rozpočet, neboť inovace byly realizovány z každoročních výnosů podniků – tak tomu bylo v případě komunálních plynáren, jatek, elektráren apod. Jejich hospodářské výsledky dokazují, že města, která se ke komunalizaci plynárny a elektrárny neodhodlala, se připravila o zanedbatelné zisky.¹¹

Nákladné investice nutily uherskohradištskou obecní radu ke zvýšení daní. Nejvyšším tempem rostly obecní přírůžky. V r. 1898 činila přírůžka k zemské a silniční dani 81 %, v r. 1905 už to bylo 102%, jen o rok později 112 % a r. 1912 hrůzných 125 %. Podobně rychle se zvyšovaly i vlastní obecní přírůžky. Ještě na konci 19. století (1898) kolísaly mezi 30–60 %, v r. 1905 to bylo mezi 60–87 % a pár let před válkou (1912) už byl rozptýl od 60 k neuvěřitelným 250 %.¹²

Městský rozpočet se dělil na dvě části; na vydání a příjmy ze soukromého jmění (velkostatky, pozemky mimo vlastní obec, příjmy z aktivního kapitálu obce atd.) a vydání a příjmy z různých titulů (z trhů, z městských podniků atd.). Pokud byl schodek financí příliš velký, byl uhrazen z mimořádných plateb (často z peněz utržených prodejem městského majetku nebo ze zlepšeného hospodaření města). V tabulce 1. můžeme sledovat rostoucí příjmovou stránku rozpočtu, ale bohužel se zvyšujícími se příjmy rostou i výdaje. Příjmy rozpočtu rostly jen mírně – asi o 25 % za 14 let (1898–1912) – což můžeme pokládat za stagnaci, potvrzující zařazení Uherského Hradiště mezi tzv. *tradiční správní centra s retardujícím zemědělským zázemím* (podobný charakter měl např. Beroun, který ale nebyl statutárním městem), ve kterých se nenacházely velké průmyslové podniky. Spíše to byla města s vyšším počtem úředníků, učitelů, řemeslníků a obchodníků, kde zemědělci nabízel na trzích své produkty. Obecně lze říci, že se tato města potýkala s nižší dynamikou hospodářského růstu a v dlouhodobém časovém horizontu stále více ekonomicky zaostávala.

Tab. 1. Hospodaření města Uherské Hradiště v letech 1898, 1905–1908 a 1912 (v korunách).

Rok	1898	1905	1906	1907	1908	1912
Příj. ze soukr. jmění	140.192	140.036	150.979	160.962	153.706	159.014
Příj. z různých titulů	104.754	160.817	136.622	135.883	137.354	146.986
Výd. ze soukr. jmění	107.946	95.932	101.440	101.734	98.437	110.033
Výd. z různých titulů	188.202	204.131	197.398	216.204	183.929	263.713
Příjmy celkem	244.946	300.853	287.602	296.845	291.060	306.000
Výdaje celkem	296.148	300.063	298.838	317.938	282.366	373.746
Hosp. výsledek	-51.202*	790	-11.236	-21.093	8.694	-67.745**

* Schodek byl způsoben náklady za nový vodovod. Celkové městské výdaje činily 892.534 korun (z toho 460 tis. je spořitelně splacený hypoteční dluh).

** Vysoká investice do výstavby nových silnic a chodníků (75 tis. korun).

Sledujeme-li, kolik činily každoroční platby úroků a umořování bankovních úvěrů (pasivní kapitál obce) a naopak jak vysoké byly příjmy z důchodů, obligací a jiných finančních produktů (aktivní kapitál obce), zjišťujeme, že poměr kapitálových příjmů k platbám byl asi 1:3 v neprospěch příjmů a umořování dluhů každoročně silně zatěžovalo rozpočet (viz tab. 2). Na rozpočtových výdajích se umořování dluhů podílelo mezi 15–20 %.

Modernizace obce probíhala v různých rovinách. Na přelomu 19. a 20. století se město po vzoru dalších snažilo zlepšit hygienické podmínky (výstavba vodovodu), ale také se kladl větší důraz na zaopatření nejchudších spoluobčanů a čím dál více se investovalo do zdravotní péče a udržování čistoty na městských pozemcích. Probíhaly velké investiční akce se zaměřením na výstavbu silnic a vůbec na úpravu městských prostor (výstavba chodníků, dláždění náměstí aj.). V neposlední řadě i vybudování městského osvětlení patřilo a dodnes patří mezi doprovodné jevy modernizace obce (viz. tab. 2.). Tyto finančně velmi nákladné akce sice zadlužovaly město, ale nezdá se, že by finanční instituce zatáhly „kohoutek“ s penězi a přestaly poskytovat úvěry. Nákladnými investicemi rostl i majetek obce, kterým pak mohla za úvěry a hypotéky ručit.

Tab. 2. Investiční náklady a příjmy z trhů města Uherského Hradiště v letech 1898–1912 (v korunách).

Rok	1898	1905	1906	1907	1908	1912
Příjmy z akt. kapitálu	12.246	17.726	13.525	14.379	13.865	13.948
Platby z pas. kapitálu	39.368	50.584	50.521	51.762	51.740	54.774
Příjmy z trhů	16.400	12.958	12.600	13.477	12.924	13.300
Čištění města	3.532	3.356	3.751	4.621	4.679	4.548
Podpora chudých	5.174	5.429	6.003	9.081	8.726	10.383
Silnice	8.188	6.027	24.901	4.795	8.372	3.230
Úpravy měst. prostorů	10.582	18.278	5.207	10.837	3.030	75.794
Vodovod	25.342	1.412	998	2.151	4.920	1.160
Osvětlení	9.054	10.457	10.732	10.432	11.024	11.336
Zdravotnictví	6.054	5.403	6.558	7.909	3.993	7.744

Modernizace znamenala pro mnohé drobné řemeslníky a obchodníky neobvyklý ruch a pohyb. Všichni museli ustoupit výstavbě nových silnic a cest a velkým úpravám veřejných městských prostorů, dávajícím městu nový ráz. Rozmáhala se doprava, zvláště pak v době velkých městských trhů. Stavba silnic, cest, komunikací všeho druhu byla pro rozvoj města stejně významná jako vybudování vodovodu nebo kanalizace. Takové investice významným způsobem zatěžovaly rozpočet. Musely tedy být rozvrženy na delší časové období s tím, že

stavěla-li se jeden rok nová silnice, přerušily se rozsáhlé úpravy městských prostorů a naopak (viz. tab. 2.). Obě investice současně si město nemohlo dovolit. Nejen do výstavby a úprav města, ale také na podporu zdravotnictví a nejchudších obyvatel šlo ať už z nadací nebo z rozpočtu čím dál více peněz.

V Uherském Hradišti se k roku 1880 provozovalo na 270 živností, z toho 18% se zabývalo výrobou ošacení (10 krejčích, 25 ševců, 6 kloboučníků, 4 kožešníci a 4 modistky) a 12% zpracováním potravin (11 pekařů, 13 řezníků a 9 uzenářů). Obchodních živností bylo 108, z toho 21 obchodů se smíšeným zbožím, 11 obchodů s přízím, 7 s látkami, 6 s potravinami, 9 hokynářství a 53 hostinců, výčepů a veřejných kuchyní a 3 jiné.¹³ Podle živnostenských rejstříků provozovalo v letech 1895–1907 svobodné a řemeslnické profese 469 obyvatel, z toho počtu ovšem během zmiňovaného období živnost složilo cca 200 z nich. Hostinskými a hotelovými službami se zabývalo 68 a jinými koncesovanými službami 39 obyvatel. Z významných měšťanů živnost složili například Josef Schaniak (v r. 1906 hostinskou koncesi), A. Prillinger, či I. J. Brünn.¹⁴ V následujícím období (1907–1919) už nebyl úbytek živnostníků tak značný. Svobodné živnosti provozovalo v tomto období 180, řemeslnické 119, hostinské 35 a ostatní živnosti 27 obyvatel města. V této době také došlo k ústupu významných uherskohradištských rodin ze živnostenských profesí, když Josef Schaniak převedl v r. 1912 svou velkou stavební firmu na společnost Alois Jaroš a Comand. či Robert Aulich zavřel v r. 1915 obchod se smíšeným zbožím. Obchodníci a řemeslníci německého (převážně židovského) původu (G. H. Höning, J. Schweiger, I. H. Berger, H. Braun, H. Morgenstern, B. Klein, F. Seyfert aj.) se dokázali vyrovnat se záští novin apelujících na Čechy, aby nakupovali u českých obchodníků a své podniky si i v tvrdé konkurenci udrželi. Díky rostoucí konkurenci byli řemeslníci a obchodníci českého původu nuceni zlepšit svůj přístup k zákazníkům (byli pověstní svou neochotou a neúslušností na rozdíl od německých židovských obchodníků), k čemuž silně nabádaly apelační listy Živnostenského společenstva. Postupem let byli „vychoováni“ k úctě a slušnosti k zákazníkům, což bylo ku prospěchu jejich konkurenceschopnosti.

Čechy byly zrušeny v letech 1859–1883 a místo nich bylo ve městě založeno *Společenstvo živnostníků*. Do jeho čela byl jednohlasně zvolen jeho zakladatel, uherskohradištský stavitel Josef Schaniak.¹⁵ Bylo to jediné společenstvo, které sdružovalo veškeré živnostníky ze všech odvětví. Postupem času byla zřizována jednotlivá oborová společenstva, která pak působila samostatně a nezávisle.¹⁶ Ze stanov společenstva vyplývá, že jeho členy byli i pomocníci (tovaryši) a učni a společenstvo tedy dohlíželo i na tovaryšské a mistrovské zkoušky. Společenstvo hned od začátku svého působení hájilo své zájmy proti přespolním živnostníkům a obchodníkům, dovážejícím zboží na týdenní trhy.¹⁷ Jako v každém jiném spolku i zde byly názorové spory samozřejmostí, časté byly stížnosti na volby členů předsednictva, neprobíhající vždy podle zákona (stížnosti, že volí i nečlenové společenstva atd.).

Ve městech se zemědělským zázemím měly důležitou pozici v hospodářství trhy, nejinak tomu bylo i v Uherském Hradišti. Na týdenních trzích směli své zboží prodávat jen uherskohradištské obchodníci a měšťanům byla přednostně vyhrazena doba, kdy mohou nakupovat dříve než mimoměstští (v létě do 8 hodin a v zimě do 9 hodin). Týdenní trh končil v létě v 11 hodin a v zimě ve 12 hodin. Ale i v ostatních pracovních dnech si na trhu mohli obyvatelé koupit potraviny a potřeby pro domácnost. Ještě dlouho před vypuknutím I. světové války (r. 1899) byl zaveden prodej na trhu i v sobotu.

Na trhu probíhal tvrdý konkurenční boj. Základem úspěšného prodeje bylo získat co nejlepší prodejní místo bez ohledu na obchodnickou profesi. Prodejci si velmi dobře hlídali své pozice a pokud se jim něco nelíbilo, nebáli se napsat stížnost obecní radě. Společenstvo se všemožně snažilo (když už to nešlo úplně zakázat) zkomplikovat prodej přespolních řemeslníků na trhu (kožešníků, punčochářů) a vykázat neohlášené obchodníky (např. z Uherskobrodka),¹⁸ což vedlo k pravidelné výměně listů mezi obecními radami obou měst. Nakonec tyto spory skončily smírem a dohodou o tom, že smí navštěvovat trhy ti živnostníci, kteří patří k profesím majícím své zastoupení v obou městech, ale také i ti, kteří se v jednom z měst nevyskytují (nožíři). Žádosti společenstva se neustále stupňovaly s tím, jak rostl kon-

kurenční boj. Čím dál častěji společenstvo žádalo, aby cizí a neoprávnění prodavači, kromě týdenních a výročních trhů, na zdejších trzích nesměli prodávat své zboží. Společenstvo si časem začalo být vědomo svého rostoucího vlivu a začalo s ofenzívou za zákaz podomního prodeje (nekvalitní zboží, prodejci nemají ohledy na nedělní klid apod.) a tyto žádosti se vzrůstající konkurencí se neustále množily. Obecní rada by i pomohla zákazem podomního prodeje, ale místodržitelství bylo neoblomné. Společenstvo nakonec dosáhlo určitého vítězství, když na týdenních trzích nesměli prodávat ti, co nebyli usedlými živnostníky v Uherském Hradišti (dle §66 a 67 živnostenského řádu). Došlo-li během trhů k nepředvídatelné změně počasí (nejčastěji k bouři) vedoucí k poškození zboží, bylo to náležitě zdokumentováno a poškozeným se zpravidla dostalo menší finanční náhrady.¹⁹ Trhy městu přinášely vysoký obrát v místních službách a důležité příjmy do městské pokladny.

Nejdůležitějším spolkem, u kterého mohli hledat živnostníci ochranu a oporu, bylo již zmiňované *Společenstvo živnostníků v Uherském Hradišti* (*Genossenschaft der Gewerbetreibenden in Ungarisch Hradisch*). Společenstvo živnostníků si velmi dobře střežilo všechny záležitosti kolem provozování živností a kdykoliv se objevily jakékoliv nesrovnalosti, vždy se je snažilo vyřešit. Nejčastější byly prohršky proti neoprávněnému provozování živnosti. Společenstvo ve svých stížnostech nevynechávalo nikoho. Provozovali-li františkáni v klášteře na popud kvardiána zlatnickou profesi, ihned byli vystaveni stížnostem na neoprávněnost provozování takové profese, iniciovaným řezbáři a „okrášliteli“. Neoprávněné provozování živností (tj. bez řádné koncese) bylo nejčastějším námětem stížností a týkalo se v podstatě všech živností. Spory rozhodovala obecní rada a nezřídka podávali stížnosti samotní živnostníci, často ti, kterým byly neoprávněnými živnostmi silně kráceny zisky. Pokutovány byly i zdánlivé maličkosti, jako třeba podávání kávy výčepními, nemajícími k tomu oprávnění. A také spory mezi samotnými živnostníky byly na denním pořádku. Nejčastějším předmětem sporu bylo zasahování si navzájem do živností, kdy například malíři prováděli zlacení a naopak zlatníci provozovali i malířskou živnost, kterou hravě zvládali, ale neměli k tomu koncesi. Mnoho živnostníků doplatilo i na tvrdost živnostenského řádu a to někdy až vězením. Např. pekařský pomocník Jan Roubal šel na 12 hodin do vězení za to, že opustil bez příčiny a výpovědi práci u pekaře Františka Buriana. Trest si nakonec díky neústupnosti svého mistra musel odsedět. Stížnostem společenstev spojených živností (kamaňů, kolářů...) se nevyhnuli ani největší z uherskohradištských podnikatelů. Velká stavební firma Josefa Schaniaka byla pohnána k odpovědnosti za to, že neoprávněně provozovala kolářskou živnost (úprava, oprava vozů a povozů rolníků, obchodníků apod.) a tím poškozovala malé živnostníky, kteří neměli sílu jí konkurovat. I přesto, že Schaniak byl členem obecní rady, nedokázal tuto při získat ve svůj prospěch, ani když jeho vliv neustále sílil a firma patřila k největším zaměstnavatelům a plátcům daní ve městě.²⁰ Mezi stížnostmi nalezneme i zajímavé perličky. Jednu z nich inicioval (spíše jako konkurenční „poškádlení“) ředitel lázní v Luhačovicích František Veselý, když si stěžoval na úroveň hotelů v Uherském Hradišti, ve kterých byl nucen strávit několik nocí – „*Otřesně špinavé, jednu noc v Hradišti v sedě na divanu prospati jsem musel, kolik štěnic bylo v postelích...*“²¹

K hájení zájmů řemeslnického stavu vydatnou měrou přispívala svou činností zvláště *Řemeslnická beseda* zřízená na počátku 20. století (r. 1902). Poplatky za členství byly nižší než ve spolku *Velehrad* (jen 4,80 K), ale činnost spolku tím nijak nestrádala. Beseda pořádala spoustu přednášek iniciovaných aktivním předsedou Rudolfem Kubičkem a jednatelem Josefem Balcarem a mimo to se podílela na chystání každoročních prosincových vánočních trhů. Spolek nezapomínal ani podporovat dlouhodobě nemocné členy a za největší slávy čítala členská základna na 30 uherskohradištských řemeslníků (r. 1912).²² Posledním ze sledovaných spolků je *Měšťansko - živnostenská beseda* a jak už lze vystopovat z názvu, tak byla spolkem se společensko-kulturní působností.²³ V listopadu 1897 byly schváleny stanovy a ihned po svém založení zahájila beseda pilnou činnost, kdy pečlivě sledovala obchodní dění ve městě, hájila své zájmy a dohlížela na vzdělávání budoucích příručích a obchodníků.

Velkým tématem společenských debat se stávala ve druhé polovině 19. století také pev-

ná pracovní doba, poznamenavši velmi silně podobu všedního dne. Na jedné straně stála práce a na druhé straně rodina. Délka pracovní doby doznala velkých změn až teprve v 80. letech 19. století, když ji začal živnostenský zákon mírně omezovat. Ještě v 70. letech platila v Předlitavsku zásada, že stát není ten, kdo by měl určovat pracovní dobu. Tím činitelem byl zaměstnavatel. Pracovní doba nebývala kratší než 10–16 hodin denně. Délku pracovní doby a nedělní a sváteční klid určoval živnostenský řád z r. 1859. Byl ale velmi volně koncipovaný, říkal pouze, že má být každému zaměstnanci umožněno zúčastnit se nedělních bohoslužeb. Teprve až novela živnostenského řádu z roku 1885 uzákonila pracovní klid na celou neděli.²⁴ Nejdelší pracovní dobu měli bezpochyby zaměstnanci v menších živnostech, obchodníci, tovaryši a učedníci. První větší změnu v pracovní době obchodníků a učedníků nepřinesla zákonná úprava, ale malý zájem lidí nakupovat o svátcích. V roce 1886 se pracovní dobou v obchodech začalo zabývat Obchodní grémium, když doporučilo ukončit prodej o nedělích a o svátcích alespoň v letních měsících od května do října do čtyř odpoledne. Doporučení grémia se netýkalo jen obchodů, ale i všech maloživností.

Pro zmapování pracovních podmínek v Uherském Hradišti se nám dochovaly pouze pracovní řády velkých firem - stavební firmy Josefa Schaniaka z dubna 1901 a pracovní řád sladovny Emanuela Fürsta z r. 1896²⁵. Oba byly samozřejmě přizpůsobeny živnostenskému řádu, byla zavedena pracovní knížka a zapovězena dětská práce (dětí do 14 let). Mladiství mohli provádět jen lehčí práce.²⁶ Ovšem denní pracovní doba byla ještě velmi dlouhá. V Schaniakově firmě činila 12 hodin denně (od 6 do 18 hod.) se dvěma přestávkami (od 8 do 9 a od 12 do 13 hod.). Mzda byla hodinová a účtovala se s denní periodou. Ochrana zaměstnání a zaměstnanecké výhody byly jen minimální. Výpovědní doba pro řádného zaměstnance byla jen osmidenní, přičemž nádeníci a pomocníci mohli být propuštěni bez výpovědi. Na dílnách panoval přísný zákaz kouření, na jehož dodržování dohlížel odpovědný dílenský vedoucí. Podobně to vypadalo ve Fürstově firmě. Pracovní doba byla sice o kratší o hodinu, ale naproti tomu Fürst zavedl dvojsměnný provoz (od 5 do 18 hodin první a od 18 do 5 hodin druhá směna) a v neděli ještě vykonávalo pár zaměstnanců podřadné práce, jako byl úklid či opravování a údržba strojů. Mzda byla vyplácena vždy v sobotu po 18. hodině. Všichni dělníci byli ze zákona pojištěni u Okresní nemocenské pokladny v Uherském Hradišti a u Dělnické pojišťovny pro Moravu a Slezsko, sídlící v Brně.²⁷ Pracovní podmínky se sice postupem let zlepšovaly, ale jen velmi pomalu a nepatrně. V pracovním řádu stavební společnosti Alois Jaroš a Comand (původně Schaniakova firma) z května 1913 se dočteme, že pracovní doba zůstává dvanáctihodinová, ale v zimě už je upravována podle denního světla, a také práce ve svátky je honorována o čtvrtinu vyšší mzdou. Velké změny v pracovních podmínkách však přišly až s nástupem 1. republiky.

Na přelomu 19. a 20. století se dostalo do popředí debat téma nedělního klidu. Setkáme se s tím hlavně v sociálně demokraticky smýšlejících kruzích, snažících se prosadit dokonce 36 hodinové pracovní volno. Základní zákon řešící problémy ohledně svěcení neděle a svátků byl vydán v r. 1885. Přesně stanovoval, že nedělní klid pro pracovníky započne nejpozději v 6 hodin ráno a trvá 24 hodiny. Obchodnické provozovny se měly uzavřít nejpozději v neděli v poledne, pouze potravinářské podniky mohly v letním období pracovat, a sice řezníci a uzenáři do 10 hod. a pekaři mohli mít otevřeno do poledne.²⁸ Nařízením říšského zákona z r. 1898²⁹, „s výhledem na zvláštní živnost pekařskou“ mohli pracovat mladiství učni i v noci v neděli jen s přihlédnutím k jejich fyzické zdatnosti s odůvodněním, že taková práce je vlastně souměřitelná s délkou školní výuky, která netrvá déle než 3–4 hodiny, tedy i déle nesmí učni v noci pracovat.³⁰ Živnostenské společenstvo se snažilo pro některé profese (holič, kadeřník) zrušit povinnost nedělního klidu a pro jiné (pekař, řezník) prosadit prodloužení pracovní doby v neděli do 12 hodin. Dále probíhaly debaty s obecní radou o specifických profesích, kdy by pro některé z nich (perníkáři) byl nedělní klid nahrazen v některý všední den. Na dodržování délky pracovní doby dohlížela různá společenstva (*Obchodnická hromada pomocnická* atd.), naproti tomu *Obchodní grémium* bojovalo proti zavedení úplného nedělního klidu ve venkovských městech, kde není průmysl, jelikož toto nařízení

přinášelo obchodům existenční problémy. Argumentovali tím, že nedělní tržby se vyrovnají tržbám za dva až tři všední dny. Nakonec jim obecní rada vyšla vstříc a povolila nedělní otvírací dobu v létě od 6 do 10 hodin a v zimě od 7 do 11 hodin.

Co se týče ohodnocení práce, tedy mezd, ty na Slovácku nedosahovaly nijak závratných výšin. Ještě větší roztrpčení než výše mezd vzbuzoval jejich pomalý růst. Opomineme-li úřednictvo, od kterého se nám dochovalo nejvíce stížností na drahotu, ohrožující údajně jejich samotnou existenci³¹, také mzdy v obchodnických a řemeslnických profesích rostly jen velmi mírně. Doslova do očí bije nepoměr mezi mzdou mužů a žen, které si mnohdy nevyděly ani polovinu toho, co jejich mužští kolegové ve srovnatelné profesi. Také živnostenská pomocníci (tovaryši, příruční) nepatřili svou mzdou k těm lépe honorovaným a k tomu ještě jejich pracovní doba byla flexibilní, takže často o nedělích a o svátcích trávili za pultem nezřídko 10 až 12 hodin. Nízkou produktivitu práce museli dohnat delší pracovní dobou. Problém byl také v tom, že novinky v obchodě nebo v živnostenských provozovnách se zaváděly často jen z nějaké nutnosti, ne z touhy po inovacích. Vyšších mezd dosahovaly specializované řemeslnické profese ve stavebnictví, mnohdy i dvakrát vyšších než tovární dělníci. Na přelomu 19. a 20. století si zednický polír přišel na denní mzdu 6 K, tovaryš na 2,8 K, tesařský polír na 6 K, pokrývač 2,8 K, kominík 4 K, dlaždič 2,8 K, studnař 6 K a nádeník na 1,6 K. Na vyšších mzdách se jistě projevuje o hodinu delší pracovní doba než měli dělníci v továrnách. Vůbec nejlepší platové podmínky na Uherskohradištsku nabízel plynárník Raimund von Götz. Čtyři kvalifikovaní zaměstnanci si u něho v r. 1888 vydělali 4.400 K a o rok později bylo mezi tři zaměstnance vyplaceno 3.200 K. Jak skvělé finanční podmínky von Götz nabízel můžeme vidět, srovnáme-li je se mzdami vyplacenými v úspěšných živnostech. Např. klempíř Fechner vyplatil v r. 1889 na mzdách dvěma pomocníkům 370 K a galanterista Ditlich ohodnotil práci 4 zaměstnanců (z toho 2 učňů) sumou 1.560 K (r. 1888). Obecně lze říci, že ve velkých firmách s vysokým hospodářským obrátem, podnikajících v Uherském Hradišti, si bylo možno vydělat až o třetinu více peněz, než v živořících živnostenských provozovnách, které jen těžce mohly konkurovat svými službami větším a finančně silnějším firmám. Velké firmy nabízely sice jednotvárnou práci, ale na druhou stranu příznivější pracovní podmínky než živnostenské provozovny, a také bylo snadnější pro zaměstnance prosadit mzdové požadavky.

Ke zmírnění sociálních rozdílů mezi měšťany byly ve městech zřizovány podpůrné fondy a nadace. Ve sledovaném období 1880–1914 v Uherském Hradišti aktivně působilo devět nadací. Převážně byly zaměřeny na podporu studentů českého a německého gymnázia, sirotků či zchudlých řemeslníků. Některé z nich byly založeny již dříve (Nadace císaře Františka Josefa I. z r. 1868), ale většina vznikla až v 90. letech 19. století. Získat peníze z nadací bylo dost obtížné, neboť se stipendia udělovala jen z úroků z nadační sumy peněz a při výši nadačního jmění řádově v tisících zlatých bylo možno ročně uspokojit jen pár zájemců. Živnostníci a řemeslníci měli také svého velkého mecenáše. Byl jím uherskohradištský farář a děkan Antonín Cetkovský, který na památku svého uvedení na faru věnoval 3000 korun k tomu účelu, aby byl z každoročních úroků podporován „*starý zchudlý živnostník uherskohradištský*“. Pan farář dodal peníze nadaci na třikrát,³² a nadaci po jeho smrti (r. 1912) podle jeho přání spravovala obecní rada. Podle žádostí můžeme sledovat zvýšený zájem o peníze z nadace ze strany bývalých řemeslníků v kožedělném oboru (kožešníků, obuvníků). Často žádali o příspěvek ti, co pobírali jen velmi nízký důchod vyplácený městem. Dopisy se hemží výčtem všemožných chorob sužujících žadatele, jsou prosyceny ponížeností a mnohdy i čirým zoufalstvím.³³

Přes nadační a filantropickou činnost uherskohradištských měšťanů se dostáváme k dalšímu společenskému fenoménu konce 19. století – vzdělávání. V popředí zájmu o vzdělávání živnostníků a obchodníků v 2. polovině 19. století stojí na předním místě odborné a pokračovací školství. Veřejné správě velmi záleželo na tom, aby také mistrům a tovaryšům, prakticky již výdělečně činným, byla poskytnuta možnost jednak doplnit mezery svého dřívějšího odborného (technického i obchodnického) vzdělání, a jednak seznámit se s no-

vými pokroky techniky a umění, vkusu a požadavků spotřebitelů. Do živnostenských škol se přijímali nejméně čtrnáctiletí chlapci mající za sebou alespoň tři třídy měšťanské školy. Učební osnovy na českých školách vykazovaly pro chlapce jako důležité předměty: češtinu, němčinu, počty, českou a německou korespondenci, účetnictví, obchodní nauku, dopravnictví, zeměpis, nauku o zboží, krasopis, těsnopis; nepovinnými předměty byly francouzština a psaní na stroji.³⁴ Odborné školství, které si postupem doby žádaly hospodářské potřeby města, a také měšťané, řemeslníci, obchodníci apod., se začalo zakládat v Uherském Hradišti jako důležitý doplněk národního školství a gymnázií v polovině 80. let 19. století.

Nejvýznamnější z uherskohradištských obchodních škol, ač ne nejstarší, byla bezesporu dvouletá *Obchodní škola*, o jejímž zřízení bylo rozhodnuto na zasedání obecního výboru z 2. září 1900. Počítalo se s tím, že na chod školy také poplynou příspěvky z velkých organizací – Živnostenského společenstva v Uherském Hradišti, Rolnické záložny, a majitelů cukrovaru ve St. Měště bratří Mayů – které tím získají jistý vliv na chod školy (hlas a místo v kuratoriu školy)³⁵. V dubnu 1901 byl založen „*Spolek pro zřízení a udržování obchodní školy v Uherském Hradišti*“ a samotné zřízení školy povolilo ministerstvo kultu a vyučování v roce 1902 jako druhou školu tohoto typu v českých zemích.³⁶ Subvence škole byla poprvé povolena výnosem obecní rady z prosince r. 1900³⁷, čímž byla započata každoroční výplata 200 korun na mimořádné výdaje. Až do I. světové války se roční příjmy školy pohybovaly mezi 12-14 tisíci korunami. Každoroční potíže spočívaly v uhrazování finančních schodků v řádu stovek korun. Žádoucím tedy bylo dostat školu do obecní správy (o zaplacení schodku by se pak podělilo město s místodržitelstvím po zaslání výkazů). O dva roky později byla podána žádost na postátnění školy a bylo jí po různých peripetiích vyhověno. Počet studentů obou ročníků dohromady kolísal mezi šedesáti a sedmdesáti.

Kromě pořádání různých obchodnických kurzů pro živnostníky město dbalo i na vzdělávání učňů a učeďníků. Už v polovině 80. let 19. stol. požádalo Společenstvo živnostníků o vznik školy pomáhající zvyšovat vzdělanost učňů. Žádosti bylo vyhověno, čímž vznikla *Všeobecná průmyslová a odborná kupecká škola pokračovací*.³⁸ Škola hospodařila s nepoměrně nižší částkou než Obchodní škola, jelikož učni strávili v lavicích týdně jen 8 hodin (odpoledne v pondělí a ve čtvrtek). Vydržovalo ji Obchodní gremium a výuka byla bezplatná, jen u zápisu žák složil 10 korun na školní pomůcky. Škola byla povinná pro všechny učně³⁹ a nedbalou docházku, většinou zapříčiněnou pracovními povinnostmi, tvrdě vyšetřovala policie. V učebních osnovách figurovaly hlavně předměty jako geometrie, kreslení, rýsování, počty atd. a školu ročně navštěvovalo kolem stovky učňů.

Dívky měly od r. 1907 samostatnou *Školu pro hospodyňky*, kde získávaly teoretické a praktické znalosti o správě venkovských domácností a rolnických hospodářství. Zřizovatelem školy s bezplatnou výukou byla Zemědělská rada moravská. Ještě před válkou v r. 1913 se dočkaly zřízení jim výhradně určené průmyslové školy, pozdější *Městská odborná škola pro ženskou povolání*.⁴⁰ Tato dvouletá škola připravovala dívky pro vedení domácnosti a rodinný život. Dívky získaly živnostenskou způsobilost dámských krejčovských a také možnost dalšího vzdělání pro práci učitelek na průmyslových školách.

Odborné školy v Uherském Hradišti vzdělávaly poměrně velké množství studentů, kteří sem přicházeli i z Uher (ze západního Slovenska) a také němečtí studenti (pravděpodobně židé) tvořili ještě v r. 1908/9 na průmyslové škole celou čtvrtinu všech žáků. Podle výpisu zaměstnanosti absolventů za léta 1904–1909⁴¹ se jich 40% uplatnilo jako příruční a v obchodě dohromady cca 55%, v průmyslu 27%, v peněžnictví 10% a ve správě kolem 6%. Absolventi průmyslovky zahrnovali všechny možné živnostenské profese. Podle výkazu z r. 1905 ze 107 učňů jich pracovalo 13 ve stavebnictví, 14 jako mechanici, 19 v zásobování, 32 v oděvnictví, 25 v uměleckém průmyslu a 4 v jiných oborech.

Závěrem lze konstatovat, že se ekonomický vývoj v Uherském Hradišti realizoval ve spojitosti s různou hustotou centralizačních funkcí, s intenzivou industrializací a určitým konkurenčním tlakem na živnostníky. V maloměstském prostředí nebyli drobní řemeslníci a živnostníci vystaveni tak silnému konkurenčnímu tlaku tovární velkovýroby, nedošlo tak

k dramatickému propadu malovýroby. Hospodářský vývoj byl také ovlivněn skladbou a vývojem vznikajícího zpracovatelského průmyslu vázaného na zemědělství i využitím lepších dopravních možností. Ačkoliv město Uherské Hradiště hospodářsky víceméně stagnovalo, život zde „plynul“ klidně. Město se sice modernizací finančně mírně zadlužovalo, ale ekonomickou situaci mělo pod kontrolou a nebylo-li zbytí, dokázalo pohledávky vyrovnat prodejem obecního majetku, přičemž hodnotu svého rostoucího portfolia dokázalo s přibývajícím léty výrazně zhodnocovat. Co se týče hodnocení likvidity městských financí, je na místě odmítnout dosud historiky často přijímané starší kritické až katastrofické závěry Klabouchovy (*Die Gemeindesebstverwaltung in Österreich 1848-1918, Wien 1968*). Situace se zlepšovala i na poli financování výroby, ale jen pro již zavedené řemeslníky a živnostníky, zejména pro majitele nemovitostí, kteří kombinací úvěrů byli zřejmě schopni pokrýt svoji potřebu investičních prostředků. Z politického hlediska málo zajímaví chudí řemeslníci a živnostníci strádali nedostatkem úvěrů a byli odkázáni na síť drobných úvěrních společenstev.

Proces přechodu od ruční k tovární výrobě zde sice proběhl, ovšem většina továren zůstávala pouze malými firmami (malovýrobami). Celková struktura průmyslového podnikání zůstala neúplná s výrazným zaměřením na rozvoj potravinářského průmyslu. Uherské Hradiště si ponechalo dosavadní roli hospodářského středobodu celé oblasti Slovácka a také mu zůstala silná ekonomicko-integrační role místních subjektů. Specializovalo se na pořádání dobytčích trhů, poskytování drobných živnostenských služeb a na neustále sílící zpracovatelský potravinářský průmysl (sladovna Emanuela Fürsta, likérka Hermana Jelínka, Lanzerova octárna, výroba sodové vody A. Králíka a továrna na cukrovinky B. Skály) budovaný mimo vlastní centrum města. Ve struktuře obyvatelstva až do 1. světové války převažovalo maloměšťanstvo reprezentované na jedné straně řemeslníky a obchodníky a na straně druhé majiteli domů, úředníky a inteligencí. Ke „klidnému“ průběhu modernizace přispívalo také to, že řemeslné a živnostenské dělnictvo bylo pro svůj malý počet zanedbatelnou skupinou a do konce 19. století nemělo na chod města pražadný vliv. Své lepší se ekonomické i společenské postavení dokázali řemeslníci a obchodníci zúročit až díky reformám volebního řádu v období let 1900–1918, kdy už v obecní radě tvořili nadpoloviční většinu zastupitelů.

Poznámky:

- 1 O základní zjištění a výchozí hypotézy o středních vrstvách se pokusili v publikaci Machová, J.–Matějček, J.: *O středních vrstvách v českých zemích 1750–1950*. Slezské zemské muzeum, Opava 2002. Další studie k tomuto tématu byly uveřejněny ve Studiích k sociálním dějinám, 7, 9, 10 a 10/2 z let 2001 až 2003. Jen jedna byla publikována jinde: Machová, J.: *Prostředí drobného řemeslnictva v českých zemích v druhé polovině 19. století. Analýza pamětí Václava Medka*. In: *K novověkým sociálním dějinám českých zemí. II, Z dob rakouských a předlitavských 1848–1918*. Ed. Z. Kárník. Praha 1998, s. 101–114.
- 2 Fmertová, M. C.: *České země v letech 1848–1918*. Nakladatelství Libri, Praha 1998, s. 235–243.
- 3 Ulsperger, E.: *Modell und Wirklichkeit – Zur kulturellen und politischen Praxis in Kleinstädten*. In: Stekl, H. [Hg.]: *Kleinstadtbürgertum in Niederösterreich: Horn, Eggenburg und Retz um 1900*. Wien 1994, s. 44.
- 4 Čoupek, J.: *Ungarisch-Hradisch – Bürgertum und Stadtpolitik*. In: Urbanitsch, P.–Stekl, H. [Hg.]: *Kleinstadtbürgertum in der Habsburgermonarchie 1862–1914*, Wien/Köln/Weimar 2000, s. 376.
- 5 Obecní statut královského města Uherské Hradiště z 9. 5. 1867 čis. 18 z. z. Tiskem vyd. Bohumír Valenta: *Obecní statut královského města Uherské Hradiště*. Uherské Hradiště 1902.
- 6 Srov. Obecní statut královského města Uherské Hradiště z 9. května 1867 se statutem arcibiskupského města Kroměříž z února 1870. Rozdílný byl např. volební census nutný pro hlasování v jedné ze tří volebních kurií.
- 7 Čoupek, J.: *Projekt – Měšťanstvo v Habsburské monarchii 1861–1918*. Rukopisná studie, Uherské Hradiště 1993, s. 9–11.

- 8 AM UH III, inv. č. 795, Volby do zastupitelstva a výboru r. 1896.
- 9 Čoupek, J., c.d., s. 376.
- 10 AM UH III, inv. č. 815, Obecní účty. Každoroční obecní vyúčtování se zachovalo jen torzovitě, až se začátkem nového století máme dochováno více obecních účtů. Sledoval jsem účty z let 1898, 1905–1908 a 1912.
- 11 Fasora, L.–Kladiwa, P.: *Obecní samospráva a lokální elity v českých zemích 1850–1918. Koncept a dílčí výsledky výzkumu*. ČČH, ročník 102, 4/2004, s. 821.
- 12 AM UH III, inv. č. 815, Obecní účty.
- 13 Čoupek, J.: c.d., s. 14.
- 14 AM UH III, inv. č. 115.
- 15 R. 1887 zvolen předsedou J. Lacman, od r. 1906 vedl spolek J. Sluněčko a posledním předválečným předsedou byl B. Hübler.
- 16 Jarušek, R. a spol.: *Uherské Hradiště město a okres*. Uherské Hradiště 1934, s. 64.
- 17 AM UH III, inv. č. 534.
- 18 AM UH III, inv. č. 585.
- 19 Tamtéž – Snad největší spoušť způsobila prudká bouře ve večerních hodinách 22.4.1904, kdy bylo zničeno velké množství zásob zboží (voda se dostala do skladů, když ji kanály nestačily sbírat). Celková škoda byla znaleckým posudkem (náměstek starosty H. Hubník) vyčíslena na 14.310 K. Žádost o veřejnou podporu byla poslána říšské radě. Úředníci, vědomi si, že by to mohlo vést k mnoha krachům obchodníků (38 poškozených), se zasloužili o určitou kompenzaci.
- 20 Tamtéž – Schaniakova firma v roce 1906 patřila vůbec mezi největší uherskohradištské zaměstnavatele. Práci v ní našlo jen v dělnických profesích 64 lidí (7 dělníků v kolárně, 25 ve stolárně, 20 v truhlárně a 12 pomocných dělníků).
- 21 Tamtéž – List z května 1904 č. 4387.
- 22 AM UH III, inv. č. 696.
- 23 AM UH III, inv. č. 698.
- 24 Srov. s Martinek, M.: *Přehled vývoje sociálního zákonodárství v českých zemích v letech 1879–1918*. In: Sborník k dějinám 19. a 20. století, Praha 1976, s. 12–34.
- 25 AM UH III, inv. č. 588.
- 26 Ve smyslu §88 živnostenského řádu muselo být do každého pracovního řádu přijato ustanovení týkající se způsobu zaměstnávání žen a mladistvých Tato úprava byla do řádu dodána až v r. 1906.
- 27 Dle zákona ze dne 30. 8. 1888 ř. z. č. 33.
- 28 AM UH III, inv. č. 591, Nedělní a sváteční klid – Říšský zákon z 8. 3. 1885 č. 22; Upravená městská vyhláška z 18. 6. 1885 č. 1915.
- 29 Tamtéž – Říšský zákon z 17. 6. 1898 č. 46.
- 30 Tamtéž – Výměr obecní rady z 14. 10. 1898 č. 4503.
- 31 AM UH III, inv. č. 595, Ceny a mzdy – Je zde dochováno velké množství stížností směřovaných do Obchodní komory v Olomouci.
- 32 Třikrát po tisíci korunách v letech 1906 - 1908.
- 33 AM UH III, inv. č. 417, Nadace Antonína Cetkovského (1906–1913).
- 34 Zpracováno podle Šafránek, J.: *Školy české, I–II*. Praha 1914.
- 35 AM UH III, inv. č. 455.
- 36 Výnos ministerstva ze dne 30. 4. 1902, čís. 1553. Verbík, A.–Zemek, M. a kol.: *Uherské Hradiště – dějiny města*. Nakladatelství Blok, Brno 1981, s. 357.
- 37 Výnos z 6. 12. 1900 čís. 618/hosp.
- 38 Rozhodnutí obecního výboru z 11. 6. 1885. Prvním ředitelem byl německý obchodník Franz Friedel.
- 39 Dle §99 Živnostenského řádu z 23. 2. 1897, čís. 63 ř. z.
- 40 AM UH III, inv. č. 457, Průmyslová škola pro ženská povolání 1913–1943.
- 41 AM UH III, inv. č. 455.

Jan Z a p l e t a l (nar. 1981) je absolventem historie na FF MU v Brně. Dokončuje studium dějin umění a dále studuje filozofii. Studie byla zpracována jako diplomová práce na magisterském stupni studia historie se specializací na dějiny 19. a 20. století.

The Life of Craftsmen and Small Traders in Uherské Hradiště at the Turn of the 19th and 20th Centuries on the Backdrop of Economic Changes

A b s t r a c t

The economic development in Uherské Hradiště was realized in relation to variable density of centralization functions, to intensity of industrialization and certain competitive pressure on small business owners. In the environment of a small town, the small businesses, traders and craftsmen were not so strongly exposed to the competitive pressure of mass production, so the decrease in small business and crafts production was not so dramatic. Economic development was also influenced by the composition and development of emerging processing industry, bound to agriculture, and by the utilization of better transportation possibilities. The City's debt grew to some extent due to modernization, but the economic situation was under control and when there was no other way, it could reimburse the claims by selling some of the municipal property. Meanwhile, it was able to increase the value of its growing portfolio over the years. The situation was improving also in the field of production financing, but only for well-established craftsmen and traders, who were apparently able to cover their need for investment finance through combinations of loans. The less well-off craftsmen and traders were not politically interesting enough, so they suffered from the lack of loan opportunities and had to rely on a network of small loan cooperatives.

The process of transition from manual to mass production did take place here, but most of the factories nevertheless remained small businesses (small production units). The overall structure of industrial enterprise remained incomplete with strong emphasis on the development of food-processing industry. Uherské Hradiště had retained the role of the economic center for the whole of the Slovácko region, as well as the role of economic-integrational role of the local subjects. The structure of population was until the First World War dominated by petty bourgeoisie represented on one hand by craftsmen and traders and on the other by real estate owners, clerks and intelligentsia. The "peaceful" advancement of modernization here was contributed to by the fact that the crafts and trade working class here was not numerous and formed a negligible group that did not exert any influence on the city politics before the end of the 19th century. The traders and craftsmen were able to capitalize on their improving economic and social status only thanks to the electoral legislation reforms in the period between 1900-1918, when they already represented a majority in the city council.

Das Leben der Handwerker und Einzelhändler in Uherské Hradiště an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert auf dem Hintergrund der wirtschaftlichen Veränderungen

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die wirtschaftliche Entwicklung in Uherské Hradiště war mit einer unterschiedlichen Dichte der Konzentration von Tätigkeiten, mit einer intensiven Industrialisierung und mit einem bestimmten Konkurrenzdruck gegen die Gewerbetreibenden verbunden. Im Kleinstadtmilieu waren kleine Handwerker und Gewerbetreibende nicht so stark dem Konkurrenzdruck der Großproduktion in den Fabriken ausgesetzt, sodass es zu keinem dramatischen Sturz der Kleinproduktion kam. Die wirtschaftliche Entwicklung war ebenfalls durch Struktur und Entwicklung der von der Landwirtschaft abhängigen Verarbeitungsindustrie und auch durch bessere Verkehrsmöglichkeiten beeinflusst. Mit der fortschreitenden Modernisierung hat sich die Stadt leicht finanziell verschuldet, die wirtschaftliche Lage hatte sie jedoch unter Kontrolle, und wenn es nicht anders ging, konnte sie bestehende Forderungen durch Verkauf des Gemeindevermögens ausgleichen, wobei sie das heranwachsende Portfolio mit der Zeit deutlich aufwerten konnte. Im Bereich der Produktionsfinanzierung hat sich die Lage auch gebessert, jedoch nur für eingeführte Handwerker und Gewerbetreibende, insbesondere für Immobilienbesitzer, die in der Lage waren, wahrscheinlich durch kombinierte Kredite ihren Bedarf an Investitionsmitteln zu decken. In politischer Hinsicht wenig interessante arme Handwerker und Gewerbetreibende litten durch Mangel an Krediten und waren an das Netz von kleinen Kreditgenossenschaften angewiesen.

Der Übergangsprozess von der Handarbeit zur Fabrikation ist hier zwar zustande gekommen, die meisten Fabriken blieben allerdings bei der Kleinproduktion. Die gesamte Struktur des industriellen Unternehmens war unvollständig, auf die Entfaltung der Nahrungsmittelindustrie ausgerichtet. Uherské Hradiště behielt ihre bisherige Positionen als wirtschaftliches Zentrum der Region Mährische Slowakei und als wirtschaftliches Integrationselement der örtlichen Subjekte. In den Bevölkerungsschichten überwog bis zum ersten Weltkrieg das Kleinbürgertum – auf einer Seite durch Handwerker und Geschäftsleute, auf anderer Seite durch Hausbesitzer, Beamte und Angehöriger der Intelligenz repräsentiert. Zum ruhigen Verlauf

der Modernisierung trug die Tatsache bei, dass die Handwerk- und Gewerbearbeiter eine geringe Gruppe darstellten und bis zum Ende des 19. Jahrhunderts den Stadtgang keinerlei beeinflussten. Die Handwerker und Händler konnten ihre besser gewordene gesellschaftliche und wirtschaftliche Stellung erst dank den Reformen der Wahlordnung verzeichnen, sodass sie in den Jahren 1900–1918 bereits eine über die Hälfte zählende Vertretung im Gemeinderat hatten.